

"Sollentuna Hembygdsförening, vill verka för att öka kunskapen om den bygd som är vår och värna om de spår och minnen från Sollentuna som var "

En presentation av Hersby Hembygdsgård – utdrag ur Bygdebladet nr 1 hösten 1976. Författare: Nils Göransson

Namnet Hersby kan möjligen härledas till det i fornnorskan kända ordet hersir, som betyder bondehövding. På 1300- och 1400-talen skrevs det Hersaby. Förleden är i så fall en genitiv pluralis av hersir och namnet skulle då betyda "Hövdingarnas by". De stora gravhögar i närheten (Kungshögen och den av järnvägen genomskurna högen) talar för att denna tolkning är riktig.

Höga herrar ägde Hersby

Under 1500-talet var Hersby en liten by med tre bönder. Gårdarna synes under detta århundrade ha indragits till kronan. Mot dess slut doneras de nämligen till Karl IX:s kanslitjänsteman och krönikeskivare Erik Jöransson Tegel, en son till Jöran Persson. Tegel föll efter kungens död i onåd, och åtskilliga gods frändömdes honom. 1631, fem år före Tegels död, donerade Gustaf II Adolf bl.a. gårdarna i Hersby till räntmästaren och finansmannen Erik Larsson von der Linde "efter Tegels dödelige frånfälle". Men kungen ändrade sig tydligen snart, för redan samma år förlämnar han hersbygårdarna till Johan Adler Salvius. Denne var en skicklig diplomat, svensk delegat vid fredsförhandlingarna i Westfalen och riksråd. Fyra år senare säljer Salvius dem till sin vän underståthållaren Lars Grubbe, som i sin tur efter 3 år överlåter dem åt riksrådet Johan Axelsson Oxenstierna, son till Axel Oxenstierna och jämte Salvius delegat i Westfalen.

På några år hade alltså hersbygårdarna bytt ägare flera gånger. Hur deras brukare, bönderna, som var "landbönder" (arrendatorer) under herrarna, måste ha upplevt dessa förändringar kan man ana. "Det i system satta donationsväsendet ledde i synnerhet mot 1600-talets mitt till en svårartad social oro", (docent Nils Brunnby i Bonniers "Den svenska historien").

Johan Oxenstierna sålde slutligen den 16 oktober gårdarna i Hersby till faderns kusin, riksskattmästaren Gabriel Bengtsson Oxenstierna, som av Kummelby, Hersby, Skälby m.fl. hemman skapade Edsbergsgodset 1647. Därmed kom gårdarna i Hersby att lyda under Edsberg fram till 1918.

Klement och Finnved

Före 1840 är i kyrkböckerna alla bönder i byn skrivna endast på Hersby; vilken gård i byn de brukade och bodde i, anges inte. Gårdarna tycks ofta ha haft två brukare, ty vid flera tillfällen upptas 4-5 bönder samtidigt i byn. I husförhårsboken för 1804 är sex bönder skrivna på Hersby, för 1832 tre. Mängden av husgrunder på nu kvarvarande hersbyområde tyder på många olika byggnader.

Ett par hersbybönder vet vi namn på från medeltiden, nämligen Klement 1347 och Finnved 1440. I kyrkböckerna från 1700- och 1800-talen finns namn bevarade på samtliga bönder under den tiden, men i de flesta fall är det inte mer än deras namn vi lär känna. Några av dessa bönder vet vi dock något mer om. Vid mitten av 1700-talet bodde t.ex. Matts Mattsson och Erik Bengtsson i Hersby. Båda var betrodda män i socknen. Den förre var med om mantalsskrivningen 1748 och har med sitt bomärke undertecknat mantalslängden för det året i Edsbacka. Den senare var nämndeman och hade tre döttrar, som alla kunde läsa i bok, vilket inte var så vanligt vid den tiden.

"Fläskkungen"

På 1810-talet bodde Jan Jansson i Hersby men är på 1820-talet skriven vid Lillhersby, en numera försvunnen lägenhet vid nuvarande Edsviksvägen-Lilhersbyvägen. Det är väl om denne Jan Jansson som Almqvist skriver i "Ladugårdsarrendet", att "han var en utmärkt man, rökte skinkor åt otaliga hushåll i Stockholm, såväl som på landet, och kallades allmänt Fläskkungen". Almqvist antyder, att Jansson bodde vid Lillhersby men ville lämna bort sitt arrende av Hersby. Almqvist kunde säkert

skilja på Hersby ("Stora Hersby") och Lillhersby – men idag kallar ju många Hersby för "Lillhersby", och i bussarna ropas "Lillhersby" – i stället för Lillhersbyvägen, som hållplatsen heter – i högtalaren, då bussen skall stanna vid Stora Hersby!

En annan bonde i Hersby vid samma tid var Eric Lucasson, som 1840 flyttade till det nybygge som efter hans hustru Helena fick namnet Helenelund.

Från 1840 redovisas de skilda gårdarna i byn, nu endast två, och så förblev det till 1872. Ännu när jag på 1920-talet kom till Sollentuna, fanns det folk, som hade minne av dessa båda gårdar.

Lindströms gård och Långe Olles

Hersby nr 1 kallades "Lindströms gård" efter arrendatorn där Anders Lindström, som hade varit betjänt på Sollentunaholm. Lindströms gård var den, som Hembygdsföreningen nu disponerar öster om Sollentunavägen. Boningshuset, det s.k. "Stenhuset" står kvar, så ock visthusbod och lider. Husgrunder till flera byggnader kan iakttagas på tomten.

Hersby nr 2 eller Södergården kallades allmänt "långe Olles gård" efter arrendatorn där Olof Olofsson. Denna gård låg söder om nuvarande Lillhersbyvägen.

Först fr.o.m. 1872 kan man tala om en Hersby gård. Då slogs nämligen de båda gårdarna ihop till en arrendegård under Edsberg. Bonden på gården bodde till en början i "stenhuset", där ladugård och stall låg söder om nuvarande Lillhersbyvägen. Arrendatorn av Hersby gård 1876-84 Joh. Aug. Jonaton Sundberg har enl. uppgift byggt om arbetarbostäder väster om landsvägen till den huvudbyggning, som ännu står där. I detta västra Hersby bodde hans båda efterträdare J. Axel Oskar Häggberg 1884-96 och Frans Johan Ek 1896-1935.

Häggberg byggde den ännu kvarstående rödmålade arbetarbostaden (nuv. Sollentunavägen 108). "Stenhuset" användes under hans tid till bakstuga (köket), vävkammare (kammaren n.b.) och drängstuga (1 tr.). Visthuset var ännu gårdens stora skaffereri, och i lidret stod finåken (droskan, som man åkte intill kyrkan) – båda husen står ännu kvar. Häggberg anlade den stora trädgården på västra sidan mot Järnvägen. Han flyttade 1896 till Skälby och Väderholmen. Hans namn lever kvar i samhällsdelen Häggvik därtill.

Siste bonden på Hersby.

Ek var den siste bonden på Hersby. Han byggde det s.k. stallet på östra sidan till hönshus, ett av Sollentunas få bevarade kubbhus. Dess nuvarande benämning förklaras av att Ek efter 1923 hyrde ut det till en åkare, som inredde det till stall. Ek friköpte 1918 från Edsberg den del av Hersby, som då ej avsågs bli exploaterad till egnahemstomter. Så fanns efter hundratals år åter en självägande bonde på Hersby. Men den friköpta delen visade sig snart för liten för ett rationellt jordbruk, och redan 1923 sålde Ek det mesta av jorden för exploatering men behöll gårdstunen på båda sidor om Sollentunavägen. "Stenhuset" hyrde han ut till en dam, som där bedrev hembageri. Stall och ladugård söder om Lillhersbyvägen revs – det fanns ingen användning för dem längre.

Hersby blir hembygdsgård.

Efter patron Eks död köpte Sollentuna kommun 1936 vad han behållit av Hersby. Följande år ställde kommunen det östra området till Hembygdsföreningens disposition för att i framtiden kunna ge en bild av en bondgård i det gamla Sollentuna. Följande på platsen ursprungliga byggnader finns idag på detta område: boningshuset, "stenhuset", från slutet av 1700-talet, visthuset och lidret, som båda fanns under patron Häggbergs tid, och slutligen det nyssnämnda "stallet".

På andra sidan Sollentunavägen finns de tre sista böndernas bostad, "västra Hersby", bevarad. Kvar är också – om än med tiden i förändrat skick – Häggbergs stora trädgård på västra sidan och arbetarbostaden längre söderut på östra sidan vägen.